

“คำไว้อาลัยแด่

ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช

อ.ค. กิตติมศักดิ์, จุฬาฯ”

เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2521 เวลาประมาณ 15.00 น. ในขณะที่ความสุขปีใหม่เพิ่งจะเริ่มต้น วงการของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ต้องพบกับความเศร้าสลดอย่างสุดซึ้ง เพราะนักประวัติศาสตร์ไทยที่สำคัญยิ่งแห่งยุคท่านหนึ่งได้อาลวการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยไปด้วยอาการสงบสุขในขณะที่นอนหลับตามปกติตอนบ่าย คือ “ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช”

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เป็นที่ยอมรับในวงการของผู้ศึกษาและสนใจประวัติศาสตร์ไทย ทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างกว้างขวาง ผลงานของท่านแต่ละเรื่องได้ให้ความรู้ใหม่ แนวคิดใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยเสมอ ซึ่งทำให้ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ไทย กระจ่างชัดกว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ผู้เขียนได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช มาก่อนโดยที่ท่านไม่รู้ตัวจากการที่ติดตามอ่านผลงานของท่าน ก่อนที่จะได้รับความรู้จากท่านโดยตรง โดยที่เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง แม้ในขณะที่กำลังเล่าเรียนรับความรู้จากท่านโดยตรงในช่วงที่ศึกษาอยู่ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ปัจจุบัน) ก็ยังเข้าใจบ้าง ไม่ถึงบ้าง ทั้งแม้ภายหลังที่สำเร็จการศึกษามาได้ราว 10 ปี และได้รับความเมตตาจากท่านโดยตลอดในด้านความรู้ทางประวัติศาสตร์ ก็ยังไม่รู้แจ้งอยู่นั่นเอง เพราะสิ่งที่ท่านสั่งสอนนั้น “ลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งนัก”

ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช ใช้เวลาราวครึ่งหนึ่งของชีวิตทำการศึกษาค้นคว้า เขียนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ไทยในสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบันอย่างมากมาย และในช่วงเวลาราว 20 ปีสุดท้าย ท่านได้สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง

ของไทย แม้ในช่วงเวลาที่ท่านถึงแก่กรรม ท่านยังค้างงานสอนวิชาประวัติศาสตร์ที่เกษมแก่นักศึกษาปริญญาโท ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอยู่ ทั้งกำลังเตรียมบทความเพื่อที่จะเสนอในการสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมืองนครศรีธรรมราช ณ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราชซึ่งจะมีขึ้นในปลายเดือนมกราคม ศกนี้ อยู่ ดังนั้นการจากไปอย่างกะทันหันของท่านจึงเป็นสิ่งที่ผู้ใกล้ชิดทุกคนไม่ได้คาดคิดมาก่อน แม้กระทั่งตัวท่านเอง ทั้งยังเป็นระยะเวลาที่ยังไม่สมควรด้วย เพราะในขณะที่ท่านมีอายุ 64 ปี สติปัญญาของท่านยังคงสมบูรณ์เต็มที่ ความจำยังดีเป็นเลิศ และยังคงศึกษาหาความรู้ เผยแพร่ความรู้อยู่ตลอดเวลา

มรดกทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช มีมากมายเกินความสามารถที่จะกล่าวได้ในเวลาที่เสี้ยวเสียด และอาลัยท่าน จึงขอกล่าวไว้ ณ ที่นี้เพียงสองประการคือ “บทความทางประวัติศาสตร์ไทย” ซึ่งมีมากมายดังที่กล่าวมาแล้ว บทความเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยผู้ที่อยู่ในวงการนี้ไม่สามารถละเลยได้ ที่สำคัญยิ่งเรื่องหนึ่ง คือ “ฐานันดรไพร่” ซึ่งท่านใช้เวลาศึกษา ค้นคว้า ไตร่ตรอง เขียนปรับปรุงแก้ไขถึง 20 ปี และยังปรับปรุงแก้ไขต่อไปอีก (แต่โอกาสของท่านก็หมดไปเสียแล้ว) ฐานันดรไพร่ เป็นเรื่องราวของสามัญชนไทย ซึ่งสมัยก่อนเรียกว่า ไพร่ ไพร่เป็นคนจำนวนมากที่สุด และเป็นฐานสำคัญที่สุดของสังคมไทย จากเรื่องนี้ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเปลี่ยนแปลงไพร่ให้เป็นคนสามัญดังปัจจุบันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ และสำคัญยิ่งยิ่งกว่าการปลดปล่อยลูกทาสหรือการเลิกทาสของพระองค์เสียอีก

มรดกที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ “ห้องขจร สุขพานิช” อันเป็นห้องสมุดเฉพาะในหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่ท่านทำพินัยกรรม มอบหนังสือของท่านซึ่งได้รวบรวมสะสมมาเป็นเวลาหลายสิบปีให้ เป็นที่แน่นอนอย่างยิ่งว่า “ห้องขจร สุขพานิช” จะเป็นแหล่งหาความรู้ทางประวัติศาสตร์อันล้ำค่า ซึ่งหาจากที่อื่นได้ยากในเมืองไทย หนังสือจำนวนมากในห้องนี้ เป็นหนังสือที่หาได้ยาก มีอายุเก่าแก่สูงด้วยคุณค่าและราคา แต่ท่านก็ได้สั่งซื้อเข้ามาเพื่อศึกษาค้นคว้า และ “เพื่อให้มีอยู่ในเมืองไทยสักเล่ม” ดังนั้น “ห้องขจร สุขพานิช” จึงเป็นแหล่งให้ความรู้แก่แหล่งหนึ่ง ที่ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งหลายจะละเลยอีกไม่ได้เช่นเดียวกัน

เพียงมรดกสองประการนี้ ก็ทำให้ชื่อของท่านเป็น “อมตะ” แล้ว

จากข้อเขียนและงานสอนของศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช ทำให้มีนักประวัติศาสตร์รุ่นเยาว์เกิดขึ้นอีกมากและขณะนี้ นักประวัติศาสตร์รุ่นเยาว์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านจำนวนมากทั่วๆ ไป ได้เริ่มผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ไทยออกมาแล้ว และนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นหลังจากที่ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช ได้ “ก้าวยาว” ไว้ให้อีกก้าวหนึ่ง จึงทำให้ “ก้าว” ต่อ ๆ ไปอย่างไม่มีอะไรจะมาเป็นอุปสรรคได้ และนับวันจะ “ยาว” ขึ้นเรื่อย ๆ

ถ้าศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช จะพึงทราบได้โดยวิถีทางใดก็ตาม ขอให้ทรงวิญญานของท่านวางใจได้เลยว่า ลูกศิษย์ทั้งหลาย จะทำงานที่ท่านทำมาเป็นเวลากว่าครึ่งชีวิตต่อไป ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

ขอให้ผลบุญ ผลแห่งความดีงามทั้งหลาย ที่ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช ได้สร้างสมไว้ ส่งทรงวิญญานของท่านไปสู่สุคติเถิด

วุฒิชัย มูลศิลป์

10 มกราคม 2521